ARKEO ATLAS

YAŞAYAN GEÇMİŞİN DERGİSİ

ENGLISH SUMMARY

DOĞU'NUN DEMİR ÇAĞI

Geç Hitit
Urartu
Assur
Karkamış
Tuşpa
İran
Bağdat
Yağması

2005 ARKEOLOJİ RAPORU

POSTER
Evrenin Kralları
Mezopotamya

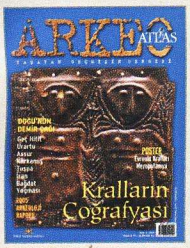
Kralların Coğrafyası

KKTC Fiyatı: 10 YTL / (10.000.000 TL)

ISSN 1303-5223

Sayı: 4 - 2005
Fiyatı: 8 YTL / (8.000.000 TL)

PHILIP MORRIS/SABANCI

Sayı 4 / Temmuz 2005

ARKEO ATLAS

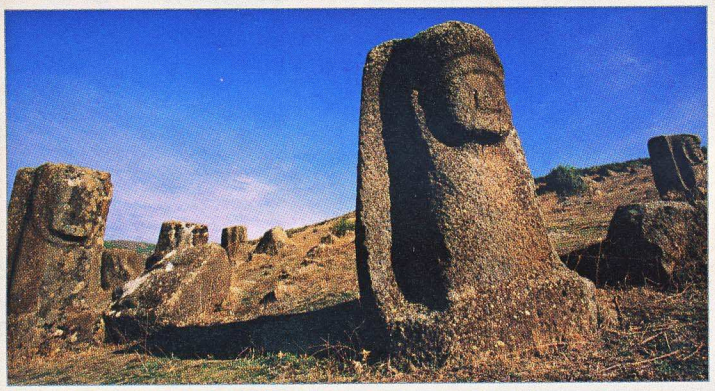
İÇİNDEKİLER

Geç Hitit Krallıkları 8

Hatti'nin Soyu

Hitit İmparatorluğu'nun ortadan kalkmasına karşın yaratılan uygarlık beş yüzyıl daha yerel krallıklar tarafından devam ettirildi. Surlarla çevrili daire şeklinde kentleri, avluların etrafına yerleştirilmiş anıtsal yapıları vardı.

Gurgum Krallığı.....15
Kızıldağ-Karadağ Yazıtları.....19
Kummuhu Krallığı 25
Pattin (Unqi) Krallığı 27
Tabal Krallığı 28
Geç Hitit Sanatı 30
Yesemek Taşocağı
ve Heykel Atölyesi 32

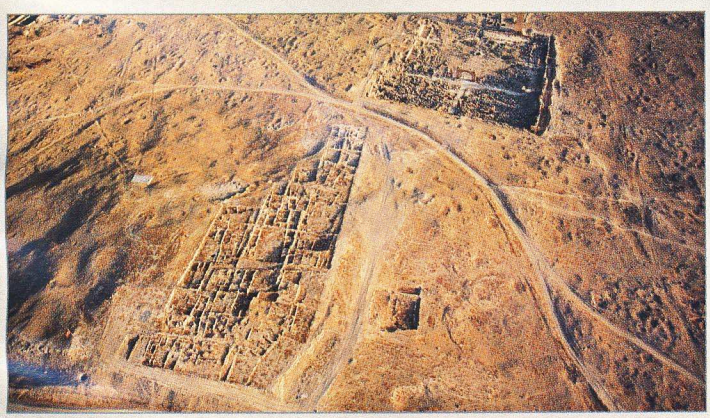

Assur İmparatorluğu 44

Yakındoğu'nun Gücü

Assur Eski Yakın Doğu'nun gördüğü en güçlü ve en acımasız devletti. Basra Körfezi'nden Doğu Akdeniz kıyılarına ve Mısır'a değin uzanan alanın denetimini dört yüzyıl elinde tuttu.

Üçtepe: Bir Assur
Eyalet Merkezi.....54
Assur Sanatı 56
Güneydoğu Anadolu'da
Assur Egemenliği 58

Karkamış Krallığı 34

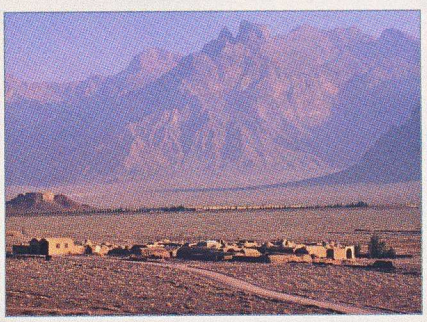
Fırat'ın Başkenti

Hitit hanedanına mensup krallar tarafından da yönetilen Karkamış Krallığı, I. binyılda, Anadolu ve Kuzey Suriye'nin önemli güçlerinden biriydi.

İran 132

İmparatorluğa Giden Yol

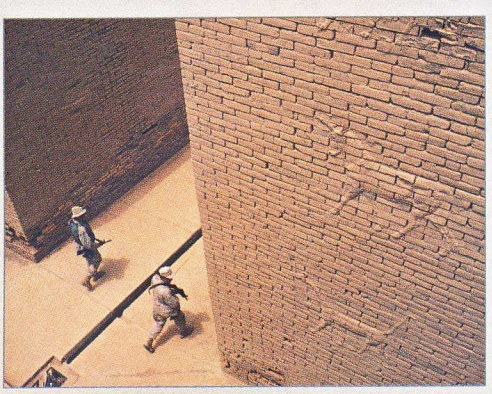

Uzun süre kesintiye uğrayan İran arkeolojisi son yıllardaki çalışmalar ile komşularını gölgede bırakıyor. Demir Çağı'na yönelik çalışmalar köklü geçmişe sahip yerleşik ve göçebe yaşam geleneğini ortaya koyuyor.

Körfez Savaşları ve Irak 144

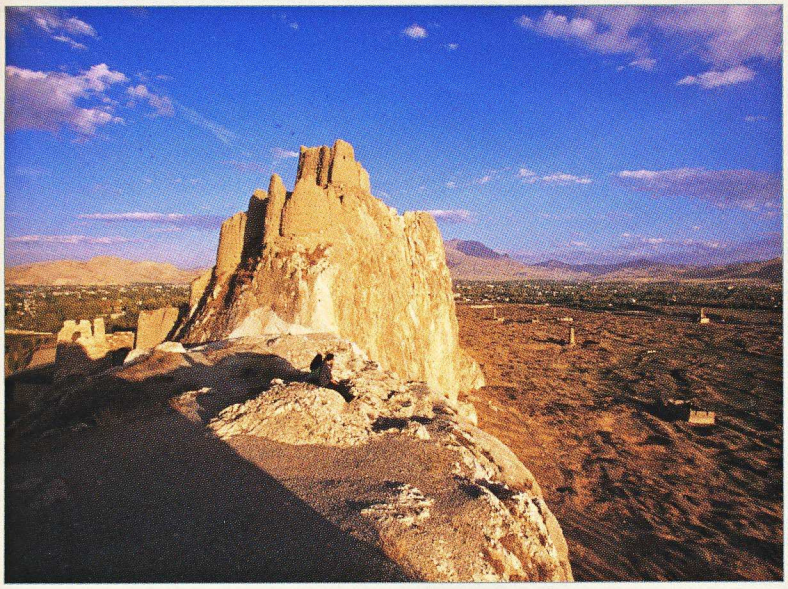
Bağdat Yağması

Savaşın kaçınılmaz hale geldiği 2003 yılı başlarında Bağdat ve Musul müzelerindeki eserlerin bazıları güvenli sayılan yerlere taşındı, bazıları süngerlere sarıldı. Ama hiçbiri yıkımı ve talanı engelleyemedi...

Yayladaki Uygarlık

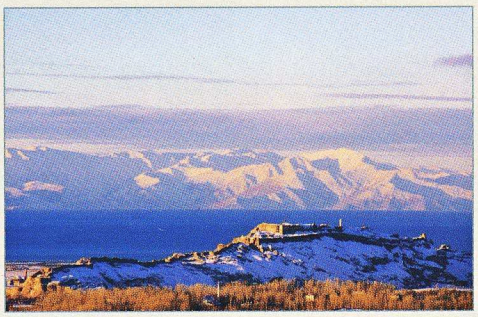
Assurlular Urartu adını vermişti onlara. Oysa kendilerinden daima Biainili yani "Vanlı" olarak söz ettiler. Van kralları Doğu Anadolu yüksek yaylasını ilk kez bir devletin çatısı altında birleştirdiler ve zaman zaman Yakın Doğu'ya dehşet saçan koca bir imparatorluğun portresini çizdiler.

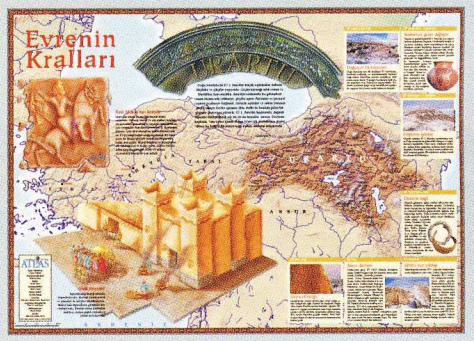

Yerel Bir Krallık: Erikua 79
Altıntepe 83
Aşağı ve Yukarı Anzaf Kaleleri 85
Sulama Yapıları 89
Anıtsal Kaya Kapıları 90
Giyimli Adak Levhaları 93
Urartu Kemerleri 95
Çavuştepe: II.Sarduri'nin Görkemi 96
Ayanis Kalesi Haldi Tapınağı 98
Yoncatepe Kalesi ve Mezarlığı 100
Karagündüz Höyüğü ve Demir Çağı Mezarlığı 102
Urartu Çanak Çömlekçiliği 104
Urartu Silahları 106
Urartu Takı Sanatı 108
Urartu Devleti'nin Gelişiminde Çevresel Etkiler 110
Uratu Yazısı ve Dili 112
Urartu Dini 114
Urartu Sanatı 116
Urartu Devleti'nde Sosyal ve Ekonomik Yapılanma 118
Doğu Anadolu Kaya Mezar Gelenekleri 120
Urartu Devleti'nin Sınırları 122

Gizemli Başkent

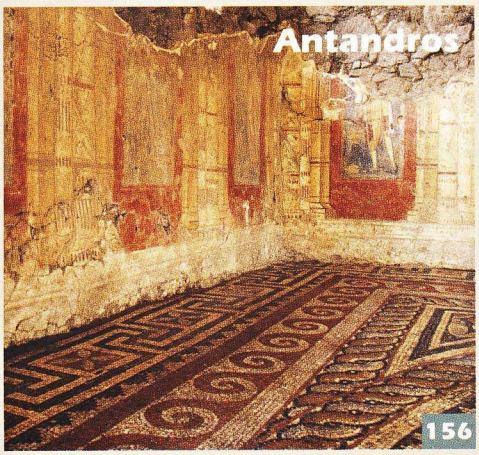
Urartu'nun gizemli başkenti Tuşpa, adını gizemli bir tanrıçadan alıyordu. Kuruluşu, ezeli düşmana ve çetin doğa koşullarına karşı verilen uzun bir mücadele öyküsüydü.

İÖ 1. binyılın başlarında, dağınık aşiretler birleştirilerek tek bir devlet kuruldu: Urartu. Devletin başkenti, Van Ovası içinde Tuşpa (Van) idi. Urartu halkı kendilerine Biainili diyordu.

Hellenistik Devir

Neolitik Çağ

Demir Çağı

ARKEO ATLAS
YAŞAYAN GEÇMİŞİN DERGİSİ

D·B·R
Doğan Burda Rizzoli

Yayıncı
Doğan Burda Rizzoli Dergi Yayıncılık ve Pazarlama A.Ş.

Yayın Danışmanı
Mehmet Yaşin

Yayın Yönetmeni *(Sorumlu)*
Özcan Yüksek

Yazı İşleri Müdürü
Hüseyin Keçe

Editör:
Dr. Necmi Karul

Araştırma Koordinatörü: *Kemal Tayfur*
Dergi Yapım Koordinatörü: *Nazlı Kurt*
Sayfa Tasarımı: Murat Kars

Editoryal Servis
Arkeoloji: Vildan Gürdil **Fotoğraf:** Gökhan Tan
Kartografya: Eyüp Işkuran **Araştırma:** Tülay Zihli
Düzelti: Itır Arda **Arşiv:** Zühre Güldoğdu

Fotoğraf Servisi
Ayk Kökçü, Cüneyt Oğuztüzün, Fatih Özenbaş, Gökhan Tan, Hakan Öge, Mehmet Gülbiz, Saner Şen, Sinan Çakmak, Şemsi Güner, Tijen Burultay

Katkıda Bulunanlar
Prof. Dr. Ali Dinçol, Prof. Dr. Altan Çilingiroğlu, Dr.Andreas Schachner, Doç. Dr. Aslı Erim-Özdoğan, Doç. Dr.Aslı Özyar, Aykan Özener, Doç. Dr. Aynur Özfırat, Barbara Helwing, C. Wolff, Çiler Çilingiroğlu. Firdevs Sayılan, Prof. Dr. Geofrey Summers, Yard.Doç.Dr. Gül Pulhan, Yard. Doç. Dr. Gürcan Polat, Joanna Farchakh Bajjaly, Yard.Doç.Dr. Haluk Sağlamtimur, Hamid Fahimi, Öğr. Gör. Hanifi Biber, Araş. Gör. Hasan Peker, Doç. Dr. Kemalettin Köroğlu, Prof. Dr. M. Taner Tarhan, Araş. Gör. Meltem Doğan-Alparslan, Mert Bertan Avcı, Araş. Gör.Metin Alparslan, Doç. Dr. Mihriban Özbaşaran, Prof. Dr. Necla Arslan Sevin, Prof. Dr. Oktay Belli, Prof. Dr. Paul Zimansky, Yard. Doç. Dr. Rafet Çavuşoğlu, Prof. Dr. Refik Duru, Arş. Gör. Selim Pullu, Sinan Ünülsoy. Timoty Matney, Prof. Dr. Veli Sevin

Marka Müdürü: Neslihan Çoroğlu

Ankara Temsilcisi: Erdal İpekeşen
0 312 467 14 37-38-39

İzmir Temsilcisi: Ziynet Attila
0 232 463 78 30
arkeoatlas@dbr.com.tr

Yönetim
Tüzel Kişi Temsilcisi ve Genel Yayın Direktörü:
Mehmet Muhiddin Sirer
Satış Direktörü: Orhan Taşkın
Finans Direktörü: Didem Kurucu
Üretim Direktörü: Servet Kavasoğlu

Reklam
Grup Başkanı: Elif Erül
Grup Başkan Yardımcısı: Nil Ertan
Satış Müdürü: Evrim Yücesoy
Satış Temsilcisi: Emel Altın
Teknik Müdür: Nusret Kırımlıoğlu
Tel: 0 212 410 36 29 - 2 hat Faks: 0 212 410 36 28
Rezervasyon: Tel: 0 212 410 31 47 - 3 hat /
0 212 410 31 78 - 2 hat Faks: 0 212 410 32 10 - 2 hat
Ankara Reklam: Tel: 0 312 467 14 37 / 38
İzmir Reklam: Tel: 0 232 463 78 30
Hedef Sayfalar: Tel: 0 212 286 23 18 / 19 / 20
Faks: 0 212 286 33 51

Yönetim Yeri
Hürriyet Medya Towers, Güneşli 34212, İstanbul
Tel: 0 212 410 35 66 **Fax:** 0 212 410 35 64

Baskı
Boyut Matbaacılık San. ve Tic. A.Ş
Tel: 0212 413 33 33

Dağıtım: Yaysat A.Ş.
0 212 622 22 22

Yayın Türü: Yerel, Süreli, Yıllık

© ArkeoAtlas dergisi, **Doğan Burda Rizzoli Dergi Yayıncılık ve Pazarlama A.Ş.** tarafından T.C. yasalarına uygun olarak yayımlanmaktadır. ArkeoAtlas dergisinin isim ve yayın hakkı **Doğan Burda Rizzoli Dergi Yayıncılık ve Pazarlama A.Ş**'ye aittir. Dergide yayımlanan yazı, fotoğraf, harita, illüstrasyon ve konuların her hakkı saklıdır. İzinsiz, kaynak gösterilerek dahi alıntı yapılamaz.
DBR Okur Hizmetleri Hattı: 0 212 478 0 300 okurhizmetleri@dbr.com.tr
DBR Abone Hizmetleri Hattı: 0 212 478 0 300 **Fax:** 0 212 410 35 12-13
abone@dbr.com.tr - www.dbr.com.tr
Pazar hariç her gün saat 09:00 - 18:00 arasında hizmet verilmektedir.

PHILIP MORRIS / SABANCI'nın katkılarıyla,

nkarul@istanbul.edu.tr

Demir Çağı Uygarlıkları

Kralların Coğrafyası'yla ArkeoAtlas Anadolu'nun doğu yarısında Demir Çağı kültürlerini konu edindi. Bu döneme ilişkin kaynakların çoğu Assur yazılı belgeleriydi. Kayalıklara, dikili taşlara ya da kil tabletlere oyulan yazıtlar, betimler geçmişi tarihöncesi toplumlara göre daha iyi canlandırmamızı sağlıyordu. Nitekim yazının keşfedildiği, uygarlıkların yeşerdiği Mezopotamya bu sayede ayrıcalıklı bir geçmişe sahipti. Ancak 2003 Nisan ayında Irak'ta yaşanan trajedi evrensel kültür tarihine gölge düşürdü. Irak Ulusal Müzesi yağmacılara teslim edildi. Olanlar akla Romalıların İskenderiye ve Haçlıların Kudüs'te kütüphanelere yaptığını getiriyordu. Moğol akınları ile 1258 yılında yağmalanan Bağdat yeni bir yıkım ile karşı karşıyaydı; o günlerde "Dicle günlerce mürekkep renginde akmıştı".

Dördüncü sayıda ele aldığımız Anadolu'nun doğusu İÖ 2. binyılın sonunda Mitanni ve Hitit imparatorluklarının yıkılmasının ardından, İÖ 8. yüzyıla kadar beyliklerin, küçük prensliklerin yaşam alanıydı. Zorlu arazi koşulları kadar insanlar da bölgeyi küçük parçalara bölmüştü. Güney ve Güneydoğu Anadolu Hititlerin soyundan gelen krallarca yönetilmeye başlamış, İÖ 8. yüzyıla gelindiğinde ise bu krallıklar büyük ölçüde Assur işgali altına girmişti. Aslı Özyar, günümüzün emperyalist politikalarına benzettiği, sürgünlerin, toplu göçlerin yaşandığı bu süreci ele aldı. Anadolu'nun etnik yapısındaki kalıcı değişikliklerin yaşandığı bu yüzyıl, birçok genç bilim insanının elinden detaylarıyla sayfalarımızda yer edindi. Bu dönemde amansız rakip Assur dünyanın o zamana kadar gördüğü en güçlü imparatorluğa dönüşmüştü. Veli Sevin'in usta kalemi Assur İmparatorluğu gibi Doğu Anadolu'nun ortaya çıkardığı ilk devleti, Urartu'yu yazdı. Sevin'in, kendilerini Biainili olarak adlandıran bu politik gücü tanımlamacı bir yaklaşımın ötesinde kapsamlı bir şekilde ele alan satırlarının arkeoloji yazınında seçkin bir yer edineceği kanısındayız.

SİNAN ÇAKMAK

Geç Hitit Dönemi'nde tapınak girişlerinde aslan direk altlıkları kullanılıyordu.

Demir Çağı'nda Doğu Anadolu'yu daha iyi algılamak İran hakkında da fikir sahibi olmayı gerektirir. Nitekim ayrı başlıklar altında ele alınsa da Doğu Anadolu ile Batı İran aynı coğrafyanın parçaları ve Demir Çağı'nda ortak kültürel öğeleri yansıtır. Yüzyılı aşkın bir geçmişe sahip İran arkeolojisinin son yıllarda kat ettiği yol komşularını gölgede bırakacak düzeydedir. Yakın zamana kadar Demir Çağı, mezarlıklar ve göçebe topluluklarla temsil edilirken yeni kazıların bu tabloyu tamamen değiştirdiği görülür. Barbara Helwing ve Hamid Fahimi'nin derlediği İran'da Demir Çağı güncel bilgilerle donatılmış bir kaynak özelliği taşıyor.

Gül Pulhan yazısında haklı olarak, Irak'ta yaşanan arkeolojik tahribatın kamuoyunda yarattığı ilginin artık devam etmediğini vurguluyor; çarpıcı örneklerle hafızamızı canlı tuttuğu için kendisine teşekkür ediyoruz.

Çağdaş yatırımların geçmişi koruma ve anlamanın karşısında bir engel olmaması gerektiğine inanıyoruz. İnsanoğlunun hafızasını oluşturan geçmiş, kendisi kadar uzun erimli olamayacak projelerle yok edilmemelidir. Bu konuda Türkiye kamuoyunun önünde önemli bir sınav bulunuyor. Ilısu Barajı'nın yapımı ile sular altında kalacak Hasankeyf ve yok olacak binlerce hayvan ve bitki türünün bilincinde tüm okurlarımızı dayanışmaya, duyarlı olmaya çağırıyoruz.

Son olarak Philip Morris/Sabancı firmasına, gerek arkeolojik çalışmalara, gerekse ArkeoAtlas'a yaptıkları katkı için teşekkür ediyoruz.

DR. NECMİ KARUL

Gurgum Krallığı

Araş. Gör. Metin Alparslan

Gurgum'un coğrafi konumu kısaca bugünkü Kahramanmaraş ve çevresi olarak tanımlanabilir. Geç Hitit krallıklarının çoğu gibi, Gurgum'un tarihini de büyük ölçüde Assur kaynaklarından öğreniyoruz. Bu kaynaklarda Gurgum ismi genellikle ülke (Sümerce'deki KUR belirteci ile) olarak gösterilse de, kent (Sümerce'deki URU belirteci ile) olarak da yazılır. Gurgum Devleti'nin adı, Assur kaynaklarında ilk kez II. Aşşur-nasir-apli (İÖ 883-859) döneminde geçer. İÖ 858 yılında ise, Gurgum Kralı Mutalli'nin, Assur Kralı III. Şulmanu-aşerid'e haraç ödediği anlaşılır. Mutalli adının, Hitit İmparatorluk Dönemi'nde de kullanılan Muvatalli isminin değişime uğramış bir formu olduğu kabul edilir. İÖ 853 yılında Assur'a ödenen haraç listelerinde Qalparunda adında yeni bir Gurgum kralı karşımıza çıkar. İÖ 805 yılında başka bir Assur kralı III. Adad-nirari, sekiz kralın oluşturduğu ittifaka karşı bir sefer düzenler ve sonrasında Kummuhu Kralı Uspilulume (bu isim Hitit İmparatorluk döneminde kullanılan Şuppiluliuma adının bozulmuş şeklidir) ile Gurgum Kralı Palalam oğlu Qalparunda arasındaki sınırı Kumuhu Kralı'nın lehine yeniden düzenler. Bunu göz önünde bulundurarak, Gurgum Kralı Qalparunda'nın Assur kralına karşı ayaklanan sekiz kraldan biri olduğu sonucuna varmak mümkündür. İÖ 796 yılı dolaylarında aynı ittifaktan bir kez daha bahsedilir. Bu defa ittifakı oluşturanların arasında kesin olarak Gurgum kralı da görülür. 53 yıl sonra ise, bir başka Gurgum kralı olan Tarhularа'yı, III. Tukulti-apil-Eşarra'ya karşı oluşturulan ve Urartu Kralı II. Sarduri'nin başını çektiği bir birliğin arasında görmekteyiz. Assur Kralı bu birliği de dağıtır, ancak İÖ 738 ile 732 yıllarına ait vergi listelerine göre Gurgum Kralı Tarhularа'yı affeder. Daha sonra, olasılıkla İÖ 711 yılından kısa bir süre önce, Tarhulara, babasının tahtını gasp eden oğlu Mutallu tarafından öldürülür. Bunun üzerine ünlü Assur Kralı II. Şarru-kin tekrar bölgeye gelip İÖ 711 yılında Mutallu'yu tahttan indirir ve Gurgum'u Assur Devleti'nin bir eyaleti haline getirir. Eyaletin ismini ise, aynı zamanda başkent olan Marqas olarak değiştirir. Tahmin edildiği gibi aynı isimden bugünkü Maraş adı türemiştir. Ancak şunu da belirtmemizde fayda vardır ki, Marqas ismi sadece II. Şarru-kin dönemi Assur belgelerinde geçer. Oysa Hitit hiyeroglif yazıtlarında bu isme rastlamak mümkün değildir. İÖ 1. binyıl buluntular açısından zengin olmasına rağmen, bu bölge şimdiye kadar detaylı bir şekilde araştırılmamıştır. Buna rağmen özellikle Maraş civarında bulunan çok sayıda yazıt ve yazıt parçaları bilinir. Maraş dışında, İskenderun, Kürtül, Karaburçlu ve Hacıbekli'de Hitit hiyeroglif yazıtlar bulunmuştur. Bu yazıtları yaptıranlar olarak hem Gurgum kralları, hem de bazı özel kişilerin adı geçer. Burada adı geçen Gurgum kral isimlerinin okunuşları Assurcadır. Bulunan Hitit hiyeroglif yazıtları sayesinde bazı kralların yerel okunuşu da bilinmektedir. Assurca kaynaklarda geçen Mutalli ve oğlu Qalparunda, Maraş'ta bulunan bir yazıta göre Muvatalis ve Halparuntiyas ile eşitlenebilir.

J. HAWKINS, *INSCRIPTIONS OF THE IRON AGE*, BERLİN-NEW YORK, 2000.

Buluntu yeri Kahramanmaraş olarak kabul edilen stelde bir kadın, kucağında kâtip bir çocuk ile betimleniyor. Çocuğun sağ elinde kalem, önünde ise bir kitap görülüyor. Çocuğun adı, başının üzerinde yer alan hiyeroglifli lejantta "Tarhu(n)piyas" olarak veriliyor.